

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИДА ХАЛҚ ХУНАРМАНДЧИЛИГИГА БЎЛГАН ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК ИМКОНияТЛАР

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.86.41.080>

Аскарлов Абров Давлатмирзаевич,
Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,
Термиз давлат университети, Таълим сифатини назорат қилиш бўлими
бошлиғи.

Аннотация. Мақолада мактаб ўқувчиларида халқ хунармандчилигига бўлган психологик – педагогик имкониятлар баён этилган.

Таянч сўзлар: хунарманд, безак, назария, амалиёт, каштачилик, даража, касбий фаолият, омил, композиция.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ НАРОДНЫХ ПРОМЫСЛОВ У УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Аскарлов Абров Давлатмирзаевич,
доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент,
Начальник отдела контроля качества образования
Термезского государственного университета.

Аннотация. В статье описаны психолого-педагогические возможности школьников в народных промыслах.

Ключевые слова: мастерство, декорирование, теория, практика, вышивка, диплом, профессиональная деятельность, фактор, композиция.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR FOLK CRAFTS IN STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS

Askarov Abror Davlatmirzayevich,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), associate Professor. Head
of the Department of Quality Control of Education
of Termez State University.

Abstract. The article describes the psychological and pedagogical capabilities of schoolchildren in folk crafts.

Key words: craftsmanship, decoration, theory, practice, embroidery, diploma, professional activity, factor, composition.

Бугунги глобаллашув даврида замонавий психология ва педагогика узлуксиз таълим тизимида ўқитиладиган барча фанларга янада кенг кириб бормоқда, бу эса умумтаълим мактабларида ўқитиладиган каштачилик соҳасига ҳам тааллуқли бўлиб, ўқувчининг таълим жараёнида ижодий фикрлаши, ўрганган нарсаларини амалиётга татбиқ қилишига кенг йўл очмоқда. Умумтаълим мактабларига илк бор қадам қўйган ва каштачилик сирларини ўрганишни бошлаган ўқувчи нақш элементларининг шакли, унинг композицион тузилиши хусусиятларини, Шарқнинг буюк хунарманд ва усталарининг ижодларини кузатиб, ўрганиб олади. Халқ хунармандчилигини ўрганиш умумтаълим мактаблари ўқувчиларида бадиий-эстетик дидни, меҳнатсеварликни ривожлантиришга ва қатор фойдали кўникма ва малакаларни ҳосил қилишга хизмат қилади, уларнинг ижодий қобилиятларини аниқлаш ва ўстиришга ёрдам беради.

Ўқувчилар бу соҳани мукамал эгаллашлари учун, энг аввало, халқ хунармандчилиги жараёни билан яқиндан танишишлари мақсадга мувофиқ.

Умумтаълим мактабларида амалий ва бадиий безак санъатини ўқитишнинг ахволини ўрганиш билан бирга уни амалиётда қўллаш методикаси тажриба-синов ишлари жараёнида амалга оширилади. Ташкилий ва методик тайёргарлик ишларини бажариш мақсадида тажриба-синов ишларининг самарасини кафолатлайдиган режа ишлаб чиқилди. Бунда тажриба-синов ишларини сифатли амалга оширишга имкон берадиган тажриба-синов майдонлари, бу жараёнда иштирок этувчи синов ва назорат синфлари белгиланди ҳамда тажриба-синовга тақдим этиладиган дидактик мажмуа (дарс ишланмалари, ўқитувчилар учун методик кўрсатмалар, анкеталар ва ҳ.к.) ишлаб чиқилди.

Умумтаълим мактаблари ўқитувчилари нафақат фан асосларини, балки АТларини ҳам эгаллаган бўлишлари, ўзларининг педагогик маҳоратларини тўхтовсиз ошириб боришлари талаб этилади. Ана шу мақсадда:

ўқитувчиларнинг халқ ҳунармандчилигидан назарий ва амалий машғулотларни ўтишда ахборот технологияларининг таълим тараққиётида ҳаракатланувчи куч эканлиги;

замонавий педагогик технологияларнинг тарихий тараққиёт босқичлари; хорижий мамлакатлар таълим тизимида қўлланиб келинаётган интерфаол методлар;

замонавий педагогик технологияларнинг амалий санъат машғулотларида қўлланиш имкониятлари;

халқ ҳунармандчилиги машғулотларида ахборот – коммуникация технологиялари имкониятларидан самарали фойдаланиш, уни амалиётда қўллаш йўллари;

ўқувчиларнинг билими, кўникма ва малакалари ҳамда ижодий иш натижаларини назорат қилиш ва баҳолаш йўналишлари бўйича билимларини аниқлаш зарур.

Маълумки таълим самарадорлигига эришиш йўлида ўқитувчи ўқувчиларнинг билим олиш мотивларига бефарқ қараши асло мумкин эмас. Чунки билим эгаллашга бўлган муносабат ўқувчининг танланган касбига бўлган қизиқиши билан уйғунлашиб кетади. Шунга кўра, ўқувчининг халқ ҳунармандчилигига бўлган қизиқиш мотивларига асосий эътибор қаратилди.

Тажриба-синов жараёнида ўқувчининг нақш композициялари тузиш учун дастлабки билими, кўникма ва малакаларини билиш мақсадида ўтказган суҳбатларимиз ва анкета саволларидан олган жавобларидан маълум бўлдики, деярли 75 % ўқувчида келажакда каштачилик санъатини эгаллаш хоҳиш-истаклари мавжуд.

Психологик жиҳатдан ўқувчиларда каштачилик санъатини ўрганишга бўлган қизиқишни шакллантиришда мустақил билимларни ўзлаштириш, ижодий фаолиятга киришиш, нақш композицияларини тузишда мантикий фикрлаш, қўйилган муаммо ечимини топишга ўргатиш кабилар муҳим ҳисобланади. Бунда ўқувчиларда мустақил таълим эгаллаш йўлида ўз олдига янги талаблар қўя бошлайди. Бу жараён ўз-ўзини тарбиялаш заминиде амалга ошади. Ана шунда таълим ижтимоий бурч даражасига кўтарила боради [3,96]. Чунки таълим ўқувчини меҳнатга, касбий фаолиятга тайёрловчи омил вазифасини бажаради.

Тадқиқий кузатувлар асосида ўқувчиларнинг дастлабки бир ой давомидаги каштачилик санъатига бўлган қизиқиш мотивларини алоҳида ўрганиб чиқдик. Бу жараён икки йўналишда ўз ифодасини топди. Биринчиси – “янги жамоа”ни аста-секинлик билан ўзаро танишуvidан иборат бўлиб, “жамоа” орасида фаолларнинг кўзга ташланиши, айниқса, амалий санъат сирларидан тўла ёки бир оз хабардор бўлган ёш йигит ва қизлар оз бўлса-да, ўзларининг мазкур соҳа борасида амалий тажрибалари билан ажралиб турганлар, иккинчиси кимнингдир маслаҳатига кўра, ўқишга қабул қилинган ўқувчиларнинг таълим жараёнидаги фаолиятлари ўрганилди.

Олиб борилган тадқиқий кузатувлар ижтимоий долзарб масалани талаблар даражасида эмаслигини кўрсатди. Бундай ёндашув асосида салбий омилларнинг шаклланиши ўқувчида дастлабки нотўғри тушунчаларни келтириб чиқариши мумкин.

Ҳозирги ёшларнинг илмий ва ижодий дунё қараши анча кенг бўлиб, буни уларнинг келажакда ким бўлиш ва касб танлаш мотивларидан ҳам билса бўлади. Айниқса, жамиятга фойда келтириш, танлаган касби бўйича уни давом эттириш, ўрганган касбини ёшларга ўргатиш, жамиятда шаклланиб келаётган ёшларнинг амалий санъатга бўлган қизиқишини ўз вақтида аниқлаб, унга тегишли ёрдам ва шарт-шароитлар яратиб бериш, ҳозирги куннинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади.

Халқ ҳунармандчилиги турларини мукамал эгаллаган шахснинг шарафли, масъулиятли ва жамият ривожига тугган ўрнини англаб етган шахс келажакда адашмайди [2,112]. Чунки у жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий ва маърифий-тарбиявий ривожига ўсиб келаётган авлод қўлида эканлигини касб бурчи нуқтаи назардан таҳлил эта олади. Айниқса, ҳаётимни халқ ҳунармандчилигига бағишлаш орзусидан деган ёшлар халқ санъатини ривожлантиришдек эзгу ишга ўз ҳиссаларини қўшиш истагида эканликларини билдиришдилар.

Тадқиқий кузатувларимизнинг кўрсатишича, юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, умумтаълим мактабларида қуйидаги вазифаларнинг ҳал этилиши биринчи даражали аҳамият касб этади:

ўқувчиларнинг касб танлашида методик кўрсатма ва маслаҳатлар беришни кучайтириш;

фан ўқитувчиларининг амалий санъатдан ўқув-методик ишларини режалаштириш;

таълим жараёнининг илғор усулларидан, ўқитишнинг ташкилий шакллари ва воситаларидан оқилона фойдаланиш асосида ёшларга каштачилик санъатидан таълим беришнинг замонавий усулларини ишлаб чиқиш;

таълим-тарбия жараёнининг мантиқий уйғунлигини ошириш, амалий санъат дарслари дастурий материалларнинг такрорланишига йўл қўймаслик, унинг кетма-кетлиги, изчиллиги, узлуксизлиги ҳамда узвийлигини бўлажак каштачи усталарнинг назарий билими, амалий кўникма ва малакаларини шакллантириш нуқтаи назардан таъминлаш;

бўлажак халқ ҳунармандчилиги усталарининг мустақил билим олиш фаолиятига методик раҳбарлик қилишни режалаштириш, такомиллаштириш, ташкил этиш ва назорат қилишнинг оқилона шакллари ишлаб чиқиш;

таълим жараёнини зарур жиҳозлар, жумладан, техник ва кўргазмали воситалар, шунингдек, нақш композицияларини ишлашда компьютер дастурларидан фойдаланишни йўлга қўйиш;

умумтаълим мактабларининг халқ ҳунармандчилиги машғулотларида ўқувчиларнинг онги ва тафаккурини ривожлантириш, назарий билими, амалий кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш, фуқаролик бурчи ва мажбуриятини англаб етишни ўргатиб боришда таълим-тарбиянинг турли метод ва воситаларидан кенг фойдаланишни назарда тутати.

Ҳар бир дарс аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда, пухта режалаштирилган бўлиши лозим [1,54]. Унинг таълимий ва тарбиявий аҳамияти, дарс босқичлари, кўргазмали материаллардан фойдаланиш, ғоявий, мафкуравий мазмунига мос келиши, назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги, кўргазмали воситалар билан жиҳозланиши, ўзига мос усул, метод ва воситалардан самарали фойдаланилган ҳолда ташкил этилиши, ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро фаол муносабатда бўлиши ҳисобга олинishi зарур.

Ўқувчиларни каштачилик санъатига ўргатишда таълимнинг замонавий методларидан фойдаланишга муҳим аҳамият берилган. Ўқувчиларда ўтилаётган

мавзуга нисбатан қизиқиш уйғотиш, назарий билим, амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш, мавзуга оид тарқатилган материалларни якка ва гуруҳ ҳолида ўзлаштириб олишлари учун суҳбат-мунозара ташкил этиш, тарқатма ва дидактик материаллар тайёрлаш кабиларнинг бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан пухта лойиҳалаштирилган ва қафолатланган натижа беришга қаратилган педагогик жараёнлар ишлаб чиқилган бўлиши керак.

Адабиётлар:

1. Сотиболдиев З.Ш. “Дизайн асослари”. -Т.: “Иқтисод-молия”. 2008.Б.54
2. Стефановская Т.А. Педагогика: наука и искусство. –М.: из-во “Совершенство”. -1998. С.112
3. Толипов Ў.Қ., Шарипов Ш.С., Исламов И.Н. Ўқувчилар дизайнерлик ижодкорлиги. –Тошкент: “Фан”, 2006. Б.96
4. Ҳабибулло Солих. Рамзий безаклар маъноси. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2003. №3. Б.34,356
5. Ходжабоев А.Р. Научно-педагогические основы учебно-методического комплекса подготовки учителя труда. Автореф. дисс...д-ра пед. наук. –Т.: 1992. С.42
6. Нишаналиев У.Н. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. –Ташкент: Ўқитувчи, 2000. Б.312
7. Шомирзаев М.Х. Ўзбек каштадўзлигининг шаклланиш генезиси ва ривожланиш технологияси // Муғаллим ҳем узлуксиз билимлендириў. –Нукус, 2019. – 5-сон. – Б. 73-82.
8. Шомирзаев М.Х. Ўқувчиларда халқ миллий ҳунармандчилиги касбларига қизиқишни шакллантиришда таълим технологияларидан фойдаланиш // Қорақалпоқ давлат университетининг хабарномаси. – Нукус, 2019. – 4 (45)-сон. – Б. 98-102 .
9. Шомирзаев М.Х. Анъанавий каштадўзликда маҳаллий жиҳатлар // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2019. – 8-сон. – Б.140-144.
10. Shomirzayev, M.Kh. et al. (2020). National handicrafts of Uzbekistan and its social – economic significance. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (8), Part III. 129-138.
11. Shomirzayev, M.Kh. (July, 2020). Technology of Educational Process in School Technology Education. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. Impact Factor 5.366. -№ 02. -P. 212 - 223. (www.usajournalshub.com/index.php/tajssel).
12. Shomirzayev, M.Kh. (30 July, 2020). Developing Educational Technologies in School Technology Education. *The American Journal of Social Science And Education Innovations*, Impact Factor 5.26. -P.II/VII 51 - 57. (www.usajournalshub.com/index.php/tajet).
13. Shomirzayev, M.Kh. The Concept Of Pedagogical Technology And Basic Principles. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. (Affiliated to Kurukshetra University, Kurukshetra, India), Vol. 10, Issue 11, November 2020 *Scientific Journal Impact Factor (Sjif 2020-7.13)*. -Part 1554 - 1563. (<https://saarj.com>)
14. Shomirzayev, M.Kh. (2020). Ethnic characteristics of national traditional crafts. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (12). - P. 216-225.
15. Shomirzayev, M.Kh. (2020). “Technology” In Secondary Schools Organization of Science Classes. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, Impact Factor 5.525 (11). -P. 395-405. (www.usajournalshub.com/index.php/tajet).